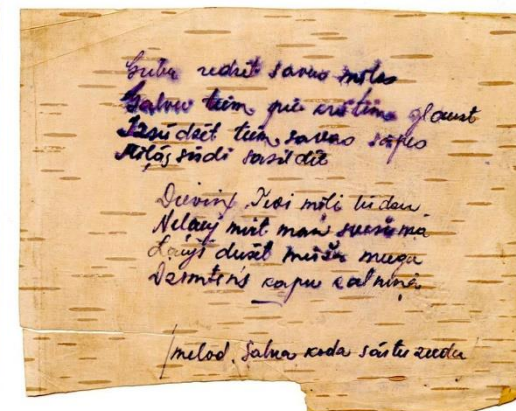
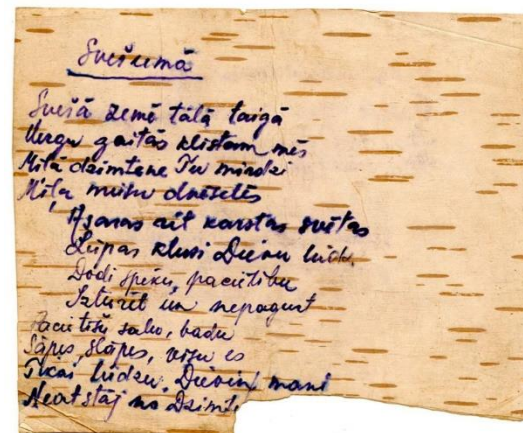

Deviņu Latvijas muzeju kolekcija: Sibīrijas vēstules uz bērza tās

Agrita Ozola

Tukuma muzeja direktore

agrita.ozola@tukumamuzejs.lv

Kolekcijas

Kolekcijas ir viens no nozīmīgākajiem paņēmieniem, ko cilvēki un atmiņas institūcijas izmanto, lai veidotu savas attiecības ar apkārtējo pasauli.

Priekšmetiem ir neatkārtojama vieta cilvēku attieksmē pret laika ritējumu un tiem piemīt spēja nepārtraukti tikt pārinterpretētiem katram attiecīgajam laikam vēlamā kontekstā, vienlaikus saglabājot arī savu sākotnējo jēgu.

S. M. Pīrsa. Par kolekcionēšanu. Pētījums par kolekcionēšanas tradīcijām Eiropā.

UNESCO programmas «Pasaules atmiņa» starptautiskajam reģistram pieteikta

«Sibīrijā rakstītu vēstuļu uz bērza tāss Baltijas kolekcija, 1941-1965»:

- 44 vēstules no Latvijas 9 muzejiem;
 - 29 vēstules no Igaunijas Okupācijas un Brīvības muzeja VABAMU;
 - 29 vēstules no Lietuvas 10 atmiņas institūcijām un 1 privātpersonas.
-
- Pavisam Baltijas kolekcijā 2016. gadā identificētas 102 vēstules: 45 radītas Otrā pasaules kara laika (1941–1945) , 29 – pēckara sovjetizācijas (1945–1953) un 28 – pēc Staļina nāves (1954–1965).

UNESCO programmas «Pasaules atmiņa» starptautiskajā reģistrā nav iekļautas, jo

Programmas starptautiskā konsultatīvā komisija (IAC) atzina, ka

- «Collection is restricted in scope since it represented only a limited number of countries and one particular type of documents. As a result, it felt that the international significance of the nomination was not adequately demonstrated»;
- Tulkojums: Kolekcija ir ierobežota savā apjomā, jo tā reprezentē ierobežotu valstu skaitu un tikai vienu dokumentu veidu. Tā rezultātā komisijai pienācīgi netika pierādīts nominācijas starptautiskais nozīmīgums.

Atteikums rosināja autori pētīt Latvijas kolekcijas nozīmīguma izpausmes.

UNESCO programmas «Pasaules atmiņa» Latvijas nacionālajā reģistrā

45 Sibīrijā rakstītas vēstules uz bērza tāss:

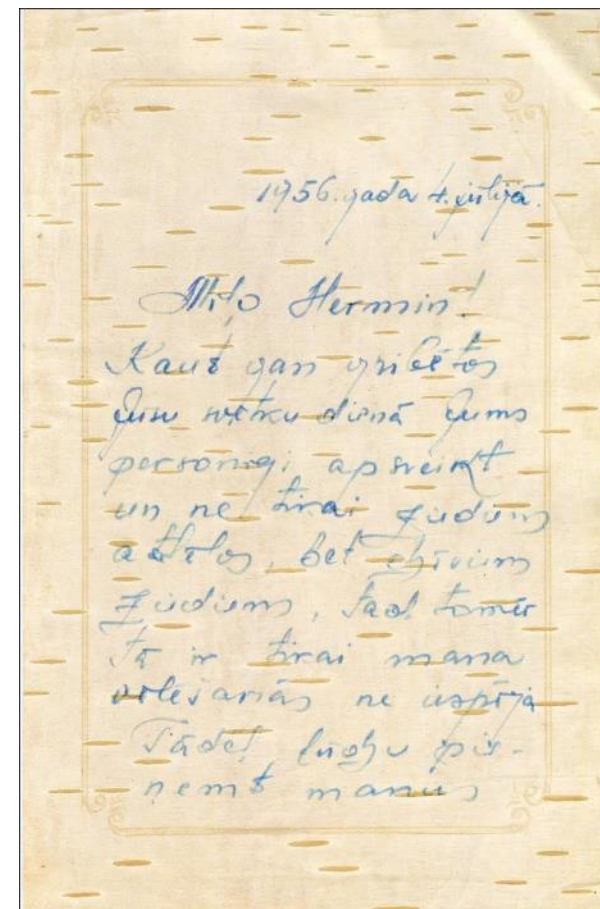
- 19 iekļautas 2009. gadā,
- 24 iekļautas 2013. gadā,
- 2 iekļautas 2017. gadā,
- 4 tiks pieteiktas 2021. gadā.

9 radītas Otrā pasaules kara laika laikā (1941–1945), 11 – pēckara sovjetizācijas periodā (1945–1953) un 25 – pēc Staļina nāves (1954–1965).

Vēstules uz bērza tāss no Sibīrijas ir:

Aizkraukles Vēstures un mākslas muzejā,
Daugavas muzejā,
Jēkabpils Vēstures muzejā,
Madonas Novadpētniecības un mākslas muzejā,
Latvijas Okupācijas muzejā,
Latvijas Nacionālajā vēstures muzejā,
Rakstniecības un mūzikas muzejā,
Talsu Novada muzejā,
Tukuma muzejā

Vēstuļu autori

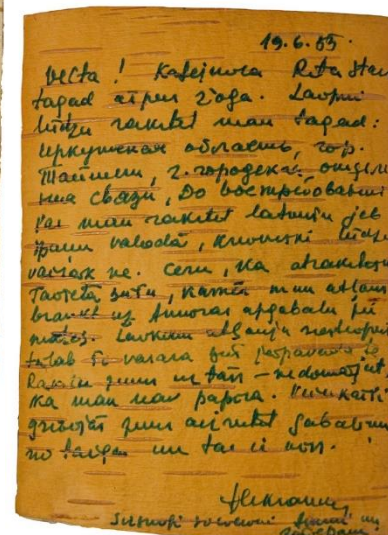
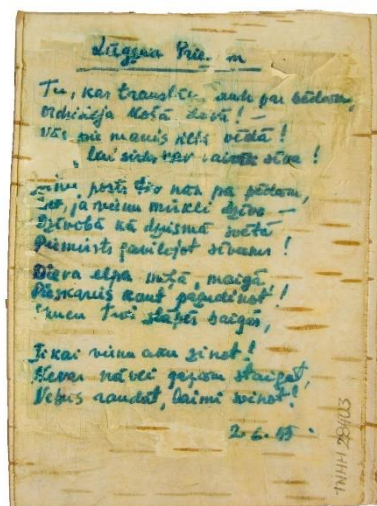
- Kārlis Kalevics, advokāts
- Rasma Kraukle, skolniece
- Lilija Binava-Binaus, saimniece
- Ernests Ķirķis, veikalnieks
- Voldemārs Mežaks, dzelzceļnieks
- Arnolds Driķis, bij. robežsargs
- Atis Brālītis, skolnieks
- Auguste Jākobsone, saimniece
- Lilija Vāciete, saimniece
- Matilde Kaktiņa, saimniece
- Velta Graudiņa, jaunieta
- Laura Rozenštrauha, studente
- Aleksandrs Pelēcis, dzejnieks

Sibīrijā rakstīto vēstulu uz bērza tāss areālais un diahroniskais konteksts – izcelsmes vieta un vēsturiskie apstākļi

- autori – politiski represētas personas,
- radīšanas vieta – GULAG nometne vai nometinājuma vieta PSRS,
- reģions – Sibīrija, mērenās klimatiskās joslas jaukto un platlapu mežu zona,
- radīšanas laiks – no 1942. līdz 1965. gadam,
- materiāls un tehnika – bērza tāss, rokraksts,
- tēma – personisks vēstījums saziņai ar tuviniekiem un draugiem,
- īpašā pazīme – saturs ir cenzēts no autora un drošības iestāžu puses.

Kādu nozīmi vēstulēm uz bērza tāss piešķīra vēstuļu autori

- «Neņemam ļaunā, ka rakstu uz pašsagatavotas kartiņas, bet «netīk» citas iegādāties».[..] Tagad ar ilgām gaidīšu no Jums garāku vēstulīti» (Rasma Kraukle Annai Vanagai 26.03.1945)

Kādu nozīmi vēstulēm uz bērza tāss piešķīra vēstulju autori

- «[...] Rakstu Jums uz bērza tāss – nedomājiet, ka man nav papīra. Vienkārši gribējās Jums aizsūtīt gabaliņu taigas» (Aleksandrs Pelēcis Veltai Kalniņai, 19.06.1955)
- «Sveiciens deg uz bērza tāss [...]» (Aleksandrs Pelēcis Laumai Reinholdei 15.08.1958)
- «Trūkst gaismas – ņemiet spožu bērza tāsi. [...]» (Aleksandrs Pelēcis Laumai Reinholdei 25.09.1960)
- «[...] Bērz, aizdod man tāsi, kad no Daugavas māsi; Sirdij lai bruņas ik brīd [...]» (Aleksandrs Pelēcis Zuzannai Muncei, 30.04.1965)

Kādu nozīmi vēstulēm uz bērza tāss piešķīra vēstuļu autori

- «Mīļais draugs, sūtu Tev šo vēstuli kā pateicības zīmi [..]» (Voldemārs Mežaks Teklai Rivars 07.05.1948)
- «Kaut gan man gribētos Jūsu svētku dienā Jums personīgi apsveikt un ne tikai ziediem attēlos, bet dzīviem ziediem, tad tomēr tā ir tikai mana vēlēšanās ne iespēja. Tādēļ lūdzu pieņemt manus sirsnīgākos laba vēlējumus uz šīm tāsītēm! Lai Jūsu svētku diena būtu skaista, saulaina un prieka pilna! Arvien vēl gaidot laimi, sūtu Jums mīlus sveicienus! Voldis (Voldemārs Mežaks Hermīnei Guds 05.07.1956)

Kādu nozīmi vēstulēm uz bērza tāss piešķīra vēstuļu adresāti

Adresāti vēstules saglabāja kā piemiņu:

Velta Ancelāne, Lilija Binava-Binaus, Skaidrīte Driķis (Vigule), Dzidra Eiduka, Hermīne Guds (Mežaka), Ilga un Ausma Jākobsones, Vera Kalevica, Velta Kalniņa, Margarita Lapiņa, Sofija Milda Meldere, Zuzanna Munce, Olga Priede, Lauma Reinholde, Tekla Rivars (Kudravceva), Laura Rozenštrauha, Katrīna un Elizabete Rūmnieces, Rita Severe (Pelēce), Kārlis Vadzinš-Vācietis, Emīlija Zvejniece un Anna Gozis, Mārtiņš Zīverts

Visbiežāk tomēr vēstules tika slēptas vai iznīcinātas.

Kādu nozīmi vēstulēm uz bērza tāss piešķīra vēstuļu mantinieki

Piemēram,

Skaidrīte Vigule glabāja kā mīļāko bērnības dāvanu no tēva;

Lida Biruta Bērziņa mammai dāvinātu apsveikumu atdeva Tukuma muzejam jau 1989. gadā, izstādes «Es esmu peklē staigājis» laikā, lai rosinātu runāt par tautas traģēdiju;

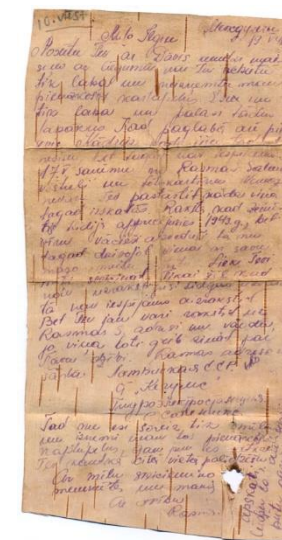
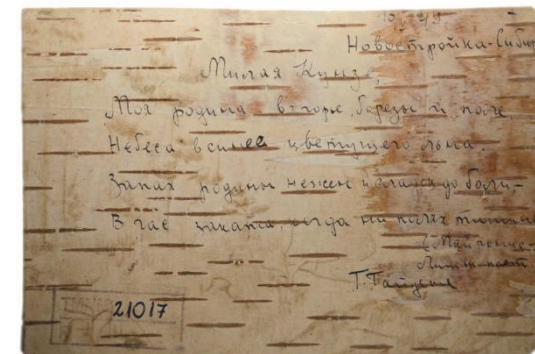
Ilmārs Binavs-Binaus dāvināja mammas dzīvesstāstu dzejā Tukuma muzejam, lai saglabātu viņas un viņai līdzīgu sieviešu piemiņu;

Gunārs Eglītis dāvināja Kārļa Kalevica vēstules Tukuma muzejam (2 gb) un Latvijas Okupācijas muzejam (2 gb), kā padomju represiju pierādījumu (drošības dēļ vēstules sadalot diviem muzejiem).

Sibīrijā rakstītas vēstules uz bērza tāss: kolekcijas izveidošanas kritēriji

UNESCO programmas «Pasaules atmiņa» kritēriji:

- autentiskums – vienā eksemplārā, unikāls, neaizstājams,
- retums – to īpašā satura un arī materiāla dēļ,
- vēstījums – privāts teksts nozīmīga vēstures perioda kontekstā,
- pieejamība – muzejos (krātuvēs, izstādēs, ekspozīcijās, publikācijās), Nacionālajā muzeju kopkatalogā, Pasaules digitālajā bibliotēkā u.c.
- saglabātība – apmierinoša, konservācijas iespējas.

Kā vēstules uz bērza tāss vērtē muzeji?

2017. gada Tukuma muzeja pieteikumā par nominācijas papildināšanu UNESCO programmas «Pasaules atmiņa» Latvijas nacionālajā reģistrā:

- vēstuļu formu unikālu padara materiāls – bērza tāss;
- Vēstuļu retumu nosaka to radīšanas apstākļi un mērķis – tās apliecina politiski represēto personu privāta dialoga ar tuviniekiem vai draugiem saturu un nav plānotas nodot publiskošanai;
- Apsveikumi Lieldienās, Vasarsvētkos vai Līgo svētkos atspoguļo vēlmi saglabāt tradīcijas un ir it kā nenozīmīga, tomēr pretošanās izpausme;
- Kolekcija ir nozīmīgs dokumentu kopums, kas raksturo represēto privāto dzīvi; katra vēstule iekļaujas šajā kopumā un veido zināmu vispārinājumu, stāstu par vēlmi izdzīvot un saglabāt savu patību.

Kā vēstules uz bērza tāss vērtē UNESCO Latvijas nacionālās komisijas eksperti?

«vēstulēm uz bērza tāss kā dokumentārām liecībām ir būtiska nozīme Latvijas vēsturē:

[..] ārkārtīgi personiski, dziļi individuāli vēsturiskās atmiņas fragmenti, kuri savā konkrētībā spēj sniegt arī simbolisku, vispārīgu, kopīgu tautas vēstures liecību (Māra Zālīte, 11.02.2010).

- «liecība, kas radīta represēto personu soda izciešanas vietās, ir nozīmīga gan no vēsturiskā, juridiskā, gan kultūras aspekta [..] tādu ir maz un vēl mazāk tās ir publiski pieejamas [..] (UNESCO LNK 30.12.2009);
- «[..] ir kā apsūdzība totalitārajam režīmam, jo šo vēstulu radīšana šādā formā [..] bija skarbā dzīves realitāte [..] (UNESCO LNK 30.12.2009);

Kā vēstules uz bērza tāss vērtē UNESCO Latvijas nacionālās komisijas eksperti?

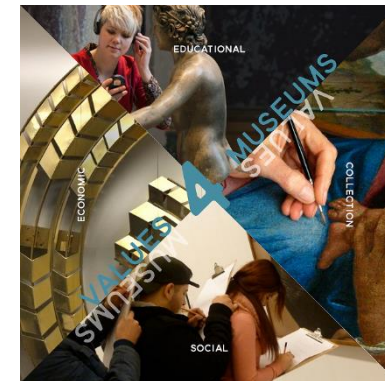
- «[...] tieši dokumentu radīšanas vieta un laiks šoreiz ir ļoti būtisks un ir viens no galvenajiem objektīvajiem vēsturiskā nozīmīguma rādītājiem [...]».
- «No latviešu nācijas mentalitātes aspekta ir jānovērtē vēstulēs fiksētā ticība gaišajam, vēlme izdzīvot un atgriezties dzimtenē; tas daudziem bija vienīgais un galvenais izdzīvošanas aspekts.»
- «patī vēstulu tematika īsti nevar kalpot par izziņas materiālu, tomēr kontekstā ar citiem dokumentiem tām ir gan ilustratīva, gan izziņoša nozīme [...] atsevišķu ģimeņu, dzimtu likteņiem [...], kā arī labāk izprast kopējo Latvijas vēsturi»
- «[...] tās var kalpot kā ierosinājums meklēt kopīgo Baltijas valstu vēsturē» (UNESCO LNK, 30.12.2009)

Kā mainījies vēstuļu loma pēc iekļaušanas UNESCO programmas «Pasaules atmiņa» nacionālajā reģistrā?

Plaša publicitāte: publikācijas, izstādes un ekspozīcijas, tostarp Latvijas Nacionālās bibliotēkas un Tukuma muzeja sadarbībā ar nominācijas glabātājiem tapusī izstāde «Nevar nerakstīt», kas pavēra jaunu skatījumu uz nomināciju

kā represēto personu privātas komunikācijas dokumentu kopumu, kas apliecina ne tikai rakstītāja individualitāti un saskarsmes veidu ar tuviniekiem vai draugiem, bet arī rakstīšanas procesa nozīmi privātuma un patības saglabāšanā nebrīves un cenzūras apstākļos, kad komunikācija ar brīvībā esošajiem bija ļoti ierobežota.

Kolekcijas komunikatīvā loma

- Sibīrijā rakstītas vēstules uz bērza tāss – Eiropas muzeju organizāciju tīkla (NEMO) izvēlēts labās prakses piemērs kategorijā «Kolekciju pieejamība»
http://www.nemo.org/fileadmin/Dateien/public/NEMO_documents/NEMO_four_values
- Vēstuļu izlase pieejama Pasaules digitālajā bibliotēkā: www.wdl.org
- Kolekcija var būt ne tikai vēstures avots, bet arī priekšmetu kopums, kas kalpo kādas sabiedrības grupas/grupu identitātes stiprināšanā un/vai jaunas identitātes veidošanā.

Šola Tomislav. Essays on Museums and their Theory. Towards a Cybernetic Museum. 1997

Sibīrijā rakstītas vēstules uz bērza tāss loma mūsdienu kolektīvajā atmiņā

Kolekcijas galvenā īpašība ir komplementaritāte, jo saturiskā, vēsturiskā, zinātniskā, arī emocionālā vērtība katrai vēstulei pieaug kontekstā ar citām vēstulēm;

Katra vēstule ir saistīta ar konkrētiem cilvēkiem; to teksti atklāj kādu mazu mirkli viņu dzīvē, bet visas vēstules kopā veido daudzkrāsainu mozaīku, ko 9 Latvijas muzeji pārvērtuši emocionāli uzrunājošā stāstā, kas rada līdzpārdzīvojumu un atgādina par vispārcilvēcīgām vērtībām.

Sibīrijā rakstītas vēstules uz bērza tāss: loma kolektīvajā atmiņā

- «Ar vēstulēm no Sibīrijas, kas rakstītas uz bērza tāss, mēs iekuram savu vēsturisko atmiņu. Vienreiz iekūruši, mēs nedrīkstam ļaut ugunij izdzist.[..]
- Skursteņi kūp.[..] Mēs pavisam noteikti varam iet pēc uguns uz mūsu vērtību krātuvēm – muzejiem»

(Māra Zālīte, 11.02.2010)

Literatūra

- <http://www.atmina.unesco.lv/page/78>
- https://en.wikipedia.org/wiki/Birch_bark_manuscript
- <https://www.wdl.org/en/item/7421/>
- <https://eureconciliation.eu/2011/06/08/letters-fromsiberiain-the-european-parliament/c>
- www.genocid.lt/muziejus/ne/807/c
- <https://skolas.unesco.lv/lv/pieredze-un-resursi/publikacijas-materiali-noderigas-saites/sibirija-rakstitas-vestules-uz-berza-tass-ka-vestures-avots-un-iespejamais-macibu-materials-agrita-o/>
- Ozola A. Sibīrijā rakstītas vēstules uz bērza tāss: stāsts par garā stipriem ļaudīm. Pieejams: <https://www.liepu.lv/lv/1119/rakstu-krajums-2015>
- Ozola A., Jansons R. Sibīrijas vēstules uz bērza tāss. Cilvēks padomju represiju sistēmā. 1941-1956. Rīga: Tukuma muzejs, 2011
- Ozola A. Sibīrijā tapušas vēstules uz bērza tāss. Rīga: Tukuma muzejs, 2018
- Pīrsa S.M. Par kolekcionēšanu. Pētījums par kolekcionēšanas tradīcijām Eiropā. Rīga: Muzeju valsts pārvalde, 2009
- Šola T. Essays on Museums and their Theory. Helsinki: The Finnish Museums Association, 1997
- Vaidahers F. Īsaiss kurss muzeoloģijā. Rīga: Muzeju valsts pārvalde, 2009
- Stransky Z. Z. Museology. Introduction to studies. Brno: Masaryk University, 1995

Paldies par uzmanību!

